

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2663-4619/66/221-224>

Paşa Teymur oğlu Zeynalov
 Bakı Dövlət Universiteti
 magistrant
 Pasazeynalov97@gmail.com

RESPUBLİKAMIZDA MƏŞĞULLUQ VƏ İŞSİZLİYİN SƏVIYYƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Açar sözlər: dövlət proqramları, tədbir, gənclər, məşğulluq, kütləvi işsizlik

The current state of employment and unemployment in our republic Summary

After Azerbaijan gained independence, the existing economic ties between the allied republics disappeared, there was a deficit in the markets and access to foreign markets became impossible. As a result, large industrial enterprises, factories, collective farms and state farms ceased operations. In the current situation, the problem of mass unemployment has a special place.

As a result, especially young people were forced to leave the country in search of work and turned to Russia and other countries. As a way out of this situation, socially oriented state programs have been developed in the country since 2000, and serious and urgent work is being done to address the problem of unemployment. As a result, it was possible to solve the problem of unemployment in Azerbaijan and provide the population with appropriate jobs. The measures taken have reduced the unemployment rate in Azerbaijan four times compared to the 1990s, ie from twenty to five percent. Many jobs have been created in the country and a large part of the population has been provided with jobs.

Keywords: government programs, events, youth, employment, mass unemployment

Azərbaycan Respublikasında on dörd illik dövr ərzində, yəni 2013-2019-cü illər ərzində əldə olunan statistik göstəricilərə əsasən 1900000 yeni iş yeri açılmış, onların $\frac{3}{4}$, yəni 1400000 iş yeri daimi olan iş yerləridir. Eyni dövrdə əhali sayının təxmini olaraq 1500000 nəfər artmasını nəzərə alsaq, əmək bazarında yeni iş yerlərinin yaradılması mütləq olacağı aydın məsələ idi.

Yeni iş yerlərinin yüzdə yetmişindən çoxu ölkənin müxtəlif bölgələrində, yüzdə yetmiş faizi isə özəl sektorda yaradıldı. 1 fevral 2019-cü il tarixinə Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən aktiv əhalisi 5,074 min nəfərə çatıb. Onların yüzdə 96-sı və ya 4 milyon 882 min nəfəri müxtəlif peşə fəaliyyəti ilə məşğuldur. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2019-cü ilin əvvəlində dərc olunan məlumata görə, iqtisadi cəhətdən fəal əhalidən 1.521.3 min nəfər muzzdla işləyənlərdir. Bunlardan 880,1 min nəfəri dövlət müəssisə və təşkilatlarında, 641,2 min nəfəri özəl sektorda işləyir. 204 min nəfər rəsmi olaraq işsiz kimi qeydiyyatda alınmışdır. Son illərdə iqtisadi cəhətdən fəal əhali də artmışdır. [10, səh.52] Məlumat İKT tərəfindən verilən son hesabatlarda əks olunur və Cədvəl 1-də təqdim olunur.

Cədvəl 1: Azərbaycanda məşğul və işsiz əhalinin illər üzrə sayı və struktur bölgüsü. Əmək bazarının əsas sosial-iqtisadi göstəriciləri

	2013	2015	2017	2018	2019
İqtisadi fəal əhalinin sayı – min nəfər	4373,5	4380,1	4587,4	4757,8	5073,8
Məşğul əhalinin sayı – min nəfər	3972,6	4062,3	4329,1	4521,2	4822,1
o cümlədən mülkiyyət növləri üzrə:					
dövlət	1180,0	1229,8	1142,7	1169,4	1158,4
qeyri-dövlət	2792,6	2832,5	3186,4	3351,8	3663,7
İşsiz əhalinin sayı, min nəfər	400,9	317,8	258,3	236,6	251,7
Məşğulluq xidməti orqanlarında rəsmi işsiz statusu verilmiş şəxslər, nəfər	54365	56343	38996	362006	38481
onlardan işsizliyə görə müavinət alanlar	3111	2087	87	636	6974
İqtisadiyyatdaməşğulolanqadınları sayı – minnəfər	1905,9	1957,6	2101,7	2183,7	2319,3
İqtisadiyyatdamuzdlaişləyənlərininsayı – minnəfər	1226,6	1297,1	1382,9	1514,0	1525,0
Muzdla çalışan işçilərin orta aylıq əməkhaqqı – manat	77,4	123,6	331,5	425,1	528,5

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunda yeni iş yerlərinin, müəssisə və təşkilatların, xidmət və iaşə obyektlərinin açılması ölkə rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən sosial və iqtisadi islahatların nəticəsidir.

İstehsal sahəsində çalışan insanların sayı getdikcə artır. Ölkə başçısının uğurla həyata keçirdiyi iqtisadi islahatlar nəticəsində 2019-cü ilin 1 yanvar tarixinə olan məlumata görə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çalışan insanların 1521300 nəfəri muzzla fəaliyyət göstərib. Bunlardan 57,85%, yəni 880100 nəfər dövlət, qalan 42,15%, yəni 641200 nəfər isə özəl müəssisələrdə fəaliyyət göstərib.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin AZƏRTAC xəbər agentliyinə verdiyi rəsmi məlumata əsasən, ölkədə muzzla çalışanların 21,9% - təhsil, 19,2% - təmir, 13,2% - sənaye, 8,6% - səhiyyə və sosial xidmət, 7,2% - müdafiə və sosial təminat, 6% - tikinti, 4,7% - nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, 3,4% - peşə, elmi və texniki fəaliyyət, 3,2% - kənd və meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, 1,6% - maliyyə, sığorta, 11% - digər sektorlarda çalışan insanlar təşkil edib. Dəqiq rəqəmlərlə 2 sayılı cədvəldə tanış ola bilərik. [9, səh.27]

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son on-on beş ildə həyata keçirilən inkişaf proqramları məşğulluğun təmin olunmasında çox böyük və əvəzolunmaz rol oynamışdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rayonların və bölgələrin inkişafı, qeyri-neft sektorunun inkişafı, istehsal sektorundakı fəaliyyətlərin genişləndirilməsi və bu sahələrdə çalışanların rifah və sosial rifahının yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlər, azalma proqramlarını təqdim edir işsizlik və məşğulluğu artırmaq əhəmiyyətli bir rol oynayır.

Bu dövlət proqramlarının icrası ilə qeyri-neft sektoru sürətlə inkişaf etməyə başladı. Təkcə Bakıda deyil, müxtəlif bölgələrdə də çox sayda yeni iş yeri açıldı və əhali iş yerləri ilə təmin edildi.

İlham Əliyevin prezident seçildiyi gündən bəri həyata keçirdiyi siyasət və islahatlar özəl sektorun inkişafına təkan verdi. Nəticədə 2013-cü ildən 2019-cü ilə qədər özəl sektorda işləyənlərin sayı təqribən 800.000 və ya 28.5% artdı. Bu böyümənin səbəblərindən biri də aqrar sektorun inkişafıdır. Beləliklə, aqrar sektorun inkişafı nəticəsində kənd əhalisinin məşğulluğu artmış, qazanc 5,8 dəfə artmışdır.

Apardığımız təhlil onu sübut edir ki, məşğulluq ilə bağlı Dövlət Proqramının icrası məşğulluq sahəsində mühim işlərin görülməsinə şərait yaratmışdır və nəticədə

1. İş adamlarının fəaliyyətinin səmərəliliyi artmış, xırda və orta sahibkarların inkişafı dəstəklənmiş, həmçinin, vətəndaşların fərdi məşğulluğuna münbit şərait yaradılmışdır.
2. Müxtəlif sahələri əhatə edən yeni iş yerlərinin açılışına başlanılmış;
3. İşsiz əhalinin yaşayışı təmin edilmiş, gizli və qanunsuz əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan və vergilərdən yayınmaqla kölgə iqtisadiyyatının yaranmasına şərait yaradan şəxslərin qeydiyyatına alınması sürətlənmişdir.
4. İşəgötürənlərin tələbatına uyğun işçilərin hazırlanması və kadr potensialının genişləndirilməsi üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görülmüş, monitorinqlər keçirilmişdir.

Prezident tərəfindən həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasət Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Bu siyasət nəticəsində 1 milyon 900 min yeni iş yeri açıldı, əhalinin məşğulluğu və gəlirləri artdı.

Uğurlu siyasətlər nəticəsində özəl sektorun məşğulluq prosesindəki payı artmışdır. Beləliklə, keçən əsrin sonunda məşğul əhalinin yüzdə qırx faizi dövlət sektorunda işləyirdi, halbuki 2013-cü ildə yüzdə 33,2, 2015-ci ildə 30,3, 2017 və 2019-cü illərdə 26 faiz idi, bu rəqəm 24, beşə düşdü %. Daha dəqiq hesablamalar göstərir ki, özəl sektorda çalışanların sayı 1990-cı illərə nisbətən təxminən 1,5 dəfə artmışdır. [1, səh.75]

Xidmət sektoru özəl sektorun inkişafı və məşğulluğunda əvəzsiz rol oynamışdır. 2019-cü ilin əvvəlində şirkətin və digər özəl müəssisələrin işçilərinin 22,7% -i istehsalatla məşğul olmuşdur. Yuxarıda müzakirə olunduğu kimi bu dövrdə xidmət sektorunda işçilərin ayrılmasından danışırıq.

Özəl sektorda məşğulluğun artırılması əmək bazarında rəqabət yaradır. Hazırda ölkədə yeni iqtisadi münasibətlərin yaranması, infrastrukturun formalaşması, xidmət sektorunda alternativ məşğulluq, həmçinin ticarət, maliyyə, səhiyyə, sığorta və digər sahələrdə şərait yaradılıb.

Nəticədə iqtisadi cəhətdən aktiv əhali arasında dövlət sektorunda işləyənlərin sayı azalır, müxtəlif sahələrdə pulsuz işləyənlərin sayı isə artır.

Cədvəl 3: Azərbaycanda işləyənlərin mülkiyyət növləri üzrə bölünməsi

	2013	2015	2017	2018	2019
İqtisadi sahələr üzrə məşğul əhali (min nəfərlə)	3613.01	4062.3	4329.1	4521.2	4759.9
Onlardan mülkiyyət növlərinə görə:					
Dövlət sektoru (min nəfərlə)	2027.21	1229.8	1142.7	1169.4	1171.4
Özəl sektor (min nəfərlə)	2832.5	2832.5	3186.4	3351.4	3588.5

Bütün iqtisadi sahələr üzrə məşğul olanlar, %-lə	100	100	100	100	100
--	-----	-----	-----	-----	-----

Onlardan mülkiyyət növlərinə görə:

Dövlət sektoru (min nəfərlə)	57	30.3	26.4	25.9	24.6
Özəl sektor (min nəfərlə)	43	69.7	73.6	74.1	75.4

Xarici ölkələrlə yanaşı Azərbaycanda da məşğul əhali arasında ikili məşğulluğun artması müşahidə olunmaqdadır. Bu isə öz növbəsində əhalinin daha çox gəlir əldə etməsi və həyat şəraitinin yüksəlməsinə zəmin yaradır. Elə bu səbəbdən, yəni əhalinin sosial-iqtisadi rifahını yüksəltmək məqsədi ilə dövlət sektorunda çalışan insanlar eyni zamanda da özəl sektorda, əsasən də xidmət sahəsində fəaliyyət göstərməkdədir. Bunun nəticəsində son dövrdə əmək ehtiyatları tərkibində məşğul əhalinin sayı ildən ilə artmaqdadır. Müasir dövrdən fərqli olaraq, müstəqilliyin ilk illərində əmək ehtiyatlarının tərkibində məşğul əhalinin sayı təxminən doxsan beş faizdən altmış-yetmiş faizədək enmişdir. Bu səbəbdən, əhalinin müəyyən hissəsi, xüsusən də gənclər Rusiyaya getmək məcburiyyətində qalmışdır. İcra edilən proqramların nəticəsində məşğul əhali ilə əmək ehtiyatları arasında kəmiyyət fərqi azalmışdır.

Əmək ehtiyatlarının tərkibində məşğul əhali sayının artmasında “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2013-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”-nın həyata keçirilməsinin əvəzolunmaz rolu olmuşdur.

Proqramda aşağıda qeyd edilən tədbirlər öz əksini tapmışdır:

- İşçi qüvvəsi ilə iş yerləri arasında tarazlığın qurulması;
- İş axtaran şəxslərin daha tez uyğun iş tapa bilmələrini təmin edəcək axtarış-informasiya sisteminin yaradılması;
- Peşə-ixtisas hazırlığında müasir metodlardan istifadə edərək, müasir tələblərə uyğun kadr potensialının hazırlanması;
- Neft gəlirlərinin müəyyən hissəsinin insan kapitalına yönəldilməsi;
- Sahibkarlara kömək, biznes kreditlərinin verilməsi şərtlərinin yüngülləşdirilməsi, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə qoyulan investiyaların artırılması, vergi siyasəti yolu ilə məşğulluğun tam təminatına nail olmaq və s.

Azərbaycanda gənclərin məşğulluğunun təmin olunması da əsas problemlərdəndir. Dövlət Statistika Komitəsinin son məlumatlarına görə ölkə əhalisinin 28,1% gənclərdir. Bu rəqəmi dünya ölkələri ilə müqayisə etdikdə görürük ki, ölkədə vəziyyət yaxşıdır.

Belə ki, ötən ilin məlumatları əsasında apardığımız hesablamalar nəticəsində Azərbaycanda 15-29 yaş arası olan gənclərin sayının 2574000 nəfərə çatdığı məlum olur. Yəni, ölkədə ötən il təxminən 6300000 əmək ehtiyatı olub və əmək ehtiyatının qırxdan çoxunu gənclər təşkil edib. Elə buna görə də, dövlətin qarşısında duran prioritet vəzifələrdən biri də mövcud iş yerlərini qorumaq şərti ilə yeni iş yerləri açaraq, gənclərin məşğulluğunu təmin etmək və həyat şəraitini yüksəltməkdir.

Məşğulluq haqqında qanunvericilik əmək bazarında işçi qüvvəsinə olan tələb ilə təklif arasında tarazlığın saxlanılmasına xidmət edir. Bu qanunvericilik işçilərin əmək hüquqlarının müdafiəsini və iş axtaranların kadr tələbatının ödənilməsinə təmin edir.

Əmək bazarında real əmək haqqı məbləğinin azalması əməyin real qiymətinin ucuzlaşmasına və ölkədə çox sayda “ucuz işçi qüvvəsi”-nin yaranmasına gətirib çıxarır. Mikrosəviyyədə bu hadisənin mənfi cəhəti odur ki, ucuz əmək heç zaman məhsuldar ola bilmədiyi kimi, keyfiyyətli məhsul da istehsal edə bilməz. Makrosəviyyədə isə istehsal həcmində aşağı düşməsi və məşğulluq səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxarır. Buna görə də, məşğulluq siyasətində həyata keçirilən proqrama sosial təhlükəsizlik prizmasından yanaşsaq o qənaətə gəlirik ki, əmək bazarında rəqabətə davamlı işçi qüvvəsinin formalaşdırılması dövlət siyasətinin əsas hədəflərindən birinə çevrilməlidir. Çünki bu proqramların icrasını həyata keçirmədən ölkədə real məşğul əhalinin sayını, gizli işsizliyin mövcudluğunu, işçilərin aldığı real əmək haqqı ilə onların faktiki gəlirləri arasında olan uyğunsuzluğu, gizli məşğulluğun geniş yayılması hallarını aradan qaldırmaq qeyrimümkün olacaq.

Qanunsuz məşğulluq problemi ölkədə ən aktual və kəskin problemlərdən birinə çevrilmişdir. Bu vəziyyətdə gizli əmək haqqlarının mühasibat uçotunda əks olunmaması səbəbindən əməyin real dəyərinin ölçülməsi mümkün deyildir, bu da vergi orqanlarına və sosial müdafiə orqanlarına ayırmaların azalmasına səbəb olur və bu da öz növbəsində məşğulluğa mənfi təsir göstərir. siyasət və maliyyə sahələrini zəiflədir. Bununla yanaşı, qeyri-qanuni məşğulluq və qeyri-rəsmi iş yerlərinin olması əhalinin sosial müdafiəsi üçün ciddi problemlər yaradır, çünki onlar vergi və sosial müdafiə sistemindən kənar qalmaqla yanaşı əmək hüquqlarının qorunması üçün heç bir çətinlik yaranmır.

Əməyin qiymətlərinin dövlət tənzimlənməsinin vacib istiqamətlərindən biri əhalinin gəlirləri ilə xərcləri arasındakı fərqə nəzərə alan minimum sosial normalar və standartlar sisteminin inkişafı ola bilər. Əsas sosial norma və standartlar minimum əmək haqqı və minimum istehlak büdcəsidir.

Dövlət sosial sığortası sisteminin yaradılması əhalinin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasında, sosial gərginliyin qarşısının alınmasında, köhnəliyinə görə yeni tələblərə cavab verməyən işsiz və zərərli işçilərin sosial təminatının yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Əks təqdirdə, pensiya və müavinətləri ilə dolana bilməyən insanlar iş axtarmağa başladığından iş axtaranların sayı artmaqdadır və iş bazarı sıxdır. Bu da öz növbəsində iş tapmaqda çətinlik çəkən vakansiyaların sayının kəskin azalmasına səbəb olur.

Burada işsizlik sığortası da mühüm rol oynayır. İşsizlik sığortası ilə insanlar işlərini itirəndə həyatın minimum ehtiyaclarını belə ödəyə bilərlər. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığortanın miqdarı və ödəmə müddəti fərqlidir. Mövcud ABŞ qanunlarına görə, işsizlik sığortası 26 həftəlik, həftədə ortalama 200 ABŞ dollarıdır. Bununla birlikdə, İşsizlik Sığortası Qanununa əsasən, bütün əyalətlər işsizlik müavinətləri üçün əlavə federal maliyyələşdirmə imkanı əldə edirlər. Orta işsizlik nisbəti yüzə altıdan az olan dövlətlər müavinət müddətini dörd həftəyə, son altı ayda yüzə səkkiz və ya daha çox olan davamlı işsizlik dərəcəsi olan dövlətlər müavinət müddətini iyirmi həftəyə qədər uzada bilərlər.

Yaponiyada işsizlik müavinəti, işini itirmədən əvvəl alıcının maaşının yüzdəsi olaraq təyin edilir. Sığortanın məbləği, ödəniş müddətindən və sığortalının xidmət müddətindən asılıdır. Yaşayış yerindən kənarında iş axtarmağa məcbur olanlara əlavə nəqliyyat və kirayə haqqı da ödənilir.

Azərbaycan Respublikasında işsizlik sığortası mövcud olsa da, sığorta ödənişlərinin həcmi, proseduru və müddətini mövcud bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğunlaşdırmaq üçün ciddi və konstruktiv islahatlara ehtiyac var.

Azərbaycanda işsizlər şəhər və ya rayon məşğulluq mərkəzlərində işsiz kimi qeydiyyatla alındığı tarixdən əvvəlki on iki ayda iyirmi altı həftədən çoxdur, işsizlik müavinətləri isə son bir ildə alınan maaşlardan yetmiş qat çoxdur. on iki ay son işdə. Eyni zamanda, bu müavinətin miqdarı, müavinətin təyin edildiyi andakı ölkədəki orta aylıq əmək haqqından çox olmamalı və ölkədə minimum müavinət məbləğindən az olmamalıdır.

References

1. Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan (2006-2015)
2. State Program on implementation of the Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan for 2011-2015
3. TA Sardarov. Formation of population and employment in the Republic of Azerbaijan in the conditions of market relations Baku 2009
4. A.Nuriyev. Fundamentals of regional policy and governance. Baku 2011
5. A.N.Muradov. Directions of socio-economic development of the Republic of Azerbaijan. (collective monograph) Baku 2008
6. Information of the Center for Economic Reforms of the Ministry of Economic Development of the Republic of Azerbaijan
7. Strategic Road Map for the National Economic Prospects of the Republic of Azerbaijan
8. "State Program on Poverty Reduction and Sustainable Development in the Republic of Azerbaijan for 2008-2015"
9. Statistical indicators of Azerbaijan Baku - 2016
10. Labor Code of the Republic of Azerbaijan
11. G.Azizova. Azerbaijan's labor market: problems, prospects
12. "Law of the Republic of Azerbaijan on Special Economic Zones"
13. Doç.Dr. Osman Nuri Aras, E.Süleymanov. Azerbaijan's economy. Baku 2010
14. H.B. Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Ahmadov "State regulation of the national economy", Baku 2006
15. I.Rzayev. Sustainable socio-economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan: current situation and future prospects. Baku 2010

Rəyçi: dos. K.Eyyubov

Göndərib: 30.04.2021

Qəbul edilib: 06.05.2021